

การศึกษาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิด ในพระสูตรตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท Sufficiency Economic Study in Suttantapitaka of Theravada Buddhism

ผศ.ชาตรี ชุมเสน
Asst.Prof.Chatree Chumsen
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
Rachaphat Udonthanee University

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือศึกษาพระสูตรที่สนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และประยุกต์พระสูตรกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมปัจจุบัน โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การศึกษาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสูตรตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในที่นี้คือ อานัณยสูตร ทีฆชาณสูตรและกุลลสูตร ซึ่งสามารถสรุปลงในหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต คือ ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงความหมายของสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาไว้ในปฐมเทศนาว่า ได้แก่ การไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่น ไม่มัวเมา ไม่ประมาท ไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนผู้อื่นพึงหลีกเลี่ยงส่วนสุดต่ง ๒ อย่าง คือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค การหลงมัวเมาในเรื่อง กามสุข (ประพตติหยอนกินไป) (๒) อัตตกิลมัตถานุโยค การทรมานตนให้ลำบาก (เคร่งครัดเกินไป) เพื่อให้ดำเนินตามทางสายกลางได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางสายกลาง เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งสามารถสรุปลงได้ในไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา ดังนั้น ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสูตรตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแนวทางดำเนินชีวิต มีความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นบูรณาการที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินพอใช้และสุจริตเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้น แล้วค่อยพัฒนาไปสู่การกินดีอยู่ดีเป็นลำดับต่อไป เศรษฐกิจพอเพียงจึงปรัชญาหรือแนวคิดโดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่จะช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมโลกให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้ตนเอง เพื่อตนเอง พอเพียง มีเหตุผลและพอประมาณ ดุลยภาพที่เกิดจากเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้สังคมประสบกับสันติสุขอย่างแท้จริงได้ในที่สุด

คำสำคัญ : ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง, พระสูตรตันตปิฎก, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research has three objectives: to study the suttas that support the idea of the sufficiency economy, to study the sufficiency economy according to the royal thought of His Majesty King BhumibolAdulyadej, and to study the application of the suttas with the idea of sufficiency economy in society in the present time by study from Tipitaka, and academic and research papers concerned with this study.

The results of the study were found that the studies of the theory of sufficiency economy according to the idea in Suttanta-Pitaka of Theravada Buddhism here are *Āṇaṇya-Sutta*, *Dhigajjhāṇu-Sutta*, and *Kula-Sutta*. All suttas as said above could be included in the middle path for living, that is to say, following the Noble Eight Fold Path as the Buddha said in his first sermon: “there should be no enamouredness, no addiction, no infatuation, no greed, and no harm to others; human being should avoid two extreme ways. They are: (1) Sensual Indulgence (Kama-Sukhallikanuyoga) (2) Self-mortification (Atta-kilamathanuyoga). According to this stutta, the Buddha had given advice to human beings to follow the middle way, viz., noble eight fold path. This practice is the way to enable human being to reach the cessation of suffering which could be inconcluded in three trainings (*ti-sikhas*), namely, moral training (*silā-sikha*), mind-training (*citta-sikha*), and wisdom-training (*Pannasikha*). Thus, the sufficient economic theory in Suttantapitaka of Theravada Buddhism is the way for living, understanding all things as integration in daily life, living life with balanced lifestyle and the righteous way—following the right livelihood in the beginning and gradually developed to live comfortably in the future. Sufficient economy is called Philosophy or Ideology and Ideal which would enable human beings develop their life and society to the level of sustainable development for themselves, which is sufficient, reasonable, and moderate. The moderation came from sufficient economy would finally make society reaching to the real peace and happiness.

Keywords : Sufficiency Economic, Suttantapitaka, Theravada Buddhism

บทนำ

โลกและสังคมในปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาารุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง ส่งผลให้ผู้คนในสังคมต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆรวมทั้งก่อให้เกิดปัญหาสำคัญ ได้แก่ การเอาใจเอาเปรียบผู้อื่นและเห็นแก่ตัวจนขาดคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การเบียดเบียนกัน การทำร้ายกันและกัน การทุจริตคอร์รัปชัน การแบ่งแยกฝ่ายและการขาดความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาตินี้วันจะกลายเป็นปัญหายากที่จะแก้ไข และยิ่งหากปล่อยไว้ให้เนิ่นนานเกินไปก็ยิ่งจะมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนาตนให้มีคุณภาพ เปี่ยมด้วยคุณธรรมจริยธรรม เพื่อรับรองการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และนำไปสู่การแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหาในอนาคต ในพระสุตตันตปิฎกมีเรื่องราวในพระสูตรต่างๆ เช่น อานันยสูตรที่เป็นแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ได้กล่าวถึงความสุขจากความไม่เป็นหนี้ ความเจริญแห่งชีวิตและสังคม เป็นต้น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตนตามที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยและมีพระราชดำรัสอย่างชัดเจนในโครงการตามพระราชดำริ เป็นโครงการที่แสดงถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มุ่งเน้นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาให้แก่สังคมอย่างเป็นรูปธรรมมั่นคงและยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต อันเป็นการสนองตอบความต้องการของชุมชนแบบ “พออยู่พอกิน” เพื่อการ “พึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง”

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการช่วยสร้างสังคมให้เข้มแข็งตามแนววิถีพุทธที่เป็นแนวทางของพระสุตตันตปิฎก ซึ่งยึดแกนสาระของความเป็นจริงเป็นดังคำสอนที่ว่า ทุกสิ่งในโลกไม่เที่ยงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้นจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชนั้น หากมีการนำมาใช้ในการประพฤติปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนตัวและทั้งในชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งนำเสนอวิถีการดำเนินชีวิตในทางสายกลางซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น หลักคำสั่งสอนเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา ความพอประมาณ ความอดทนอดกลั้น ความมีเหตุผล ความรอบคอบ ความรอบรู้ ระมัดระวัง ความรู้จักพอประมาณ ความมีวินัย การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง มีความซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน ปัญญา เป็นต้น

ในปัจจุบันนี้สังคมไทยได้รับเอากระแสวัฒนธรรมตะวันตกแบบบริโภคนิยมเข้ามาในวิถีชีวิตมากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงแบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าวิตกอยู่ไม่น้อยทีเดียว คนไทยที่เคยมีชีวิตที่

เรียบง่ายกินอยู่อย่างพอเพียง กลายเป็นคนที่ต้องการเสพมากขึ้นมีความทะยานอยากในวัตถุต่างๆ มากขึ้น ซึ่งเป็นการกระตุ้นกิเลสความโลภเห็นแก่เงินเป็นสำคัญ ดังนั้น ยิ่งนับวันนานขึ้นสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน นับวันจะยิ่งเลวร้ายลงทุกที ตลอดทั้งปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ในด้านการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและสังคมก็หาได้ยากมาก ผิดกับเมื่อ ๑๐-๒๐ ปีที่แล้ว การปฏิบัติตนของคนในสังคมปัจจุบันมีแต่สภาพของความเห็นแก่ตัวเอาแต่ได้ ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพฯ สังคมไทยเป็นสังคมของพระพุทธศาสนา แต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรมลดน้อยลงหรืออาจจะหายไปบ้างในที่ เช่น ในรั้วมหาวิทยาลัย เมืองไทยในอดีตเคยได้ชื่อว่าเมืองแห่งพระพุทธศาสนา เป็นสยามเมืองยิ้ม ประชาชนหน้าตาเบิกบาน ไม่เคร่งเครียดเหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่า ประชาชนยากจนขึ้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจนข่มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้ เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนามากน้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมมากน้อยเพียงใด แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาด้วยกันแทบทั้งสิ้น

ดังนั้น ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อบุคคลและสังคม ยากที่จะแก้ไขได้ และปัญหาที่มีส่วนกระทบต่อประเทศชาติโดยรวมซึ่งไม่สมกับชาวพุทธที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและไม่สมกับชาวพุทธที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศไทย มีความยากจน รายได้ต่ำ ไม่มีงานทำ มีการศึกษาต่ำทำให้เกิดปัญหาทางด้านจริยธรรมในสังคม เช่น การลักขโมย การปล้น การค้า ยาเสพติด การค้าประเวณี ความยากจนของประชากรเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติ และการพัฒนาประเทศแต่คนไทยกลับเห็นคุณค่าจริยธรรมของสังคมน้อยลง สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ได้มีพระราชดำรัสในการสัมมนาเรื่องจริยธรรมและวัฒนธรรมไทย เมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๒๖ ที่ทำเนียบรัฐบาลว่า “ วัฒนธรรมปัจจุบันแตกต่างไปจากแต่ก่อนมาก เช่น ประเพณี การพึ่งพาอาศัยแรงงานกันทำงานให้กันและกัน ในสังคมชนบทก็เปลี่ยนไป เป็นการจ้างแรงงาน ผลจากความเจริญทางด้านวัตถุทำให้ทุกคนแสวงหาความสุขความพอใจไม่มีที่สิ้นสุด หรือมีขีดจำกัด คนงานต้องการประโยชน์ตอบแทนมาก แต่ทำงานด้วยความไม่มีความขยันหมั่นเพียร มีการประกอบมิฉฉาชีพ และประกอบอาชีพอาชญากรรมรุนแรง เป็นต้น ค่านิยมและการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวแสดงว่าคนไทยเห็นคุณค่าจริยธรรมของสังคมน้อยลง”^๑

^๑ อ้างใน อุดมพร อมรธรรม, พระบรมราโชวาท ๑๖๘ องค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า๑๐.

ค่านิยมทางจริยธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะบุคคลต้องการความเจริญด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ คนส่วนมากต้องการเงินยอมรับและยกย่องคนที่มีอำนาจทางการเงิน การเมืองการปกครองและมีอิทธิพลทางสังคม ในสังคมปัจจุบันคนไทยไม่ค่อยมีระเบียบวินัย เป็นบุคคลที่ชอบทำอะไรตามใจตัวเองขาดเหตุผล คิดเอาแต่ประโยชน์ส่วนตนเพียงฝ่ายเดียว และประโยชน์ของพรรคพวกของตน ปัญหาที่มักจะพบเห็นบ่อยๆ เช่น ปัญหาจราจร การตัดไม้ทำลายป่า การสร้างมลภาวะให้เกิดขึ้น การเห็นแก่พวกพ้อง การทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น ส่วนในการเรียนการสอนจริยธรรม มุ่งเน้นทฤษฎีเป็นหลัก ไม่ได้ปลูกฝังและนำสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง จึงเป็นเหตุให้คนเข้าใจจริยธรรมเพียงภาคทฤษฎี แต่ไม่ได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น การเรียนศีล ๕ ผู้เรียนสามารถท่องจำและกล่าวข้อความศีล ๕ ได้อย่างดี แต่ประพฤติหรือล่วงเกินอยู่เป็นนิจ แสดงว่าจำได้แต่ไม่ได้นำไปสู่ภาคปฏิบัติจึงไม่เกิดผลดีแก่นักเรียน

เพราะฉะนั้น การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสุตตันตปิฎก สามารถประมวลพระสูตรต่างๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี ระเบียบปฏิบัติ วิธีการดำเนินชีวิตของภิกษุสงฆ์ภิกษุณีสงฆ์และอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายมาใช้ในสังคมได้

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสุตตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยนี้จะศึกษาเพื่อนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมเพราะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญและมีความจำเป็นที่จะต้องทำให้เข้าใจชัดเจน โดยเฉพาะแง่มุมในการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสุตตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีแนวทางปฏิบัติเพื่อความเป็นอยู่ของคนในประเทศชาติสังคมให้มีความเจริญ และเพื่อสันติสุขแห่งชีวิตในที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาหลักพระสุตตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
- ๒) เพื่อศึกษาแนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
- ๓) เพื่อประยุกต์หลักพระสุตตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาวิจัยข้อมูลทางเอกสาร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารตำราวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการดำเนินการ ดังนี้

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ

ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๓๙

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. ค้นหาข้อมูลแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

๒. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลหลักธรรมจากหนังสือ เอกสารผู้เชี่ยวชาญที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแล้วนำมาวิเคราะห์ตามแนวทางการศึกษาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสูตรต้นตอของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลของการวิจัย

๑. แนวคิดที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้มีแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ๒ แนวคิด คือ แนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงในพระสูตรต้นตอของพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น แนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้มีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เน้นการพัฒนาประเทศที่ต้องสร้างพื้นฐานความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยเน้นความหมายของการพอมีพอกินซึ่งปรากฏอีกครั้งในพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาวันพุธที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดาว่าพระราชวังดุสิตอันถือเป็นจุดเริ่มต้นของข้อเสนอ“เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ชัดเจนในเวลาต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสพระราชดำรัสที่พระองค์ทรงพระราชทานอย่างชัดเจนเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันศุกร์ที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาว่าพระราชวังดุสิตซึ่งอธิบายว่า “พอเพียง” คือ ๑) พอประมาณ ๒) ซื่อตรง ๓) ไม่โลภมากและ ๔) ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อเสนอในการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพระวินัยปิฎกอย่างแท้จริงโดยที่พระองค์ได้ทดลองปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมมาก่อนหน้าที่จะมีพระราชดำรัสในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ แล้วภายหลังจากที่พระราชดำรัสได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลใน

ยุคนั้นเท่าที่ควรพระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าหารูปแบบที่ปฏิบัติได้จริง รูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการเกษตรทฤษฎีใหม่และได้นำเสนอรูปแบบดังกล่าวต่อพสกนิกรของพระองค์เป็นครั้งแรกเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต หลังจากนั้นได้รับสั่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันนี้ต่อเนื่องติดต่อกันทุกปีจนล่าสุด เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒ ก็ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เรื่องดังกล่าวอันเป็นการแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศตามแนวพระสุตตันตปิฎก^๒

ข้อความสำคัญตอนหนึ่ง ของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานเป็นครั้งแรกแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ คือ “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไปหากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียวโดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆขึ้นซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้...”^๓ และข้อความที่สำคัญอีกตอนหนึ่งแห่งพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ผู้ที่ไปเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ ความว่า “...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่าง เขาจะว่าเมืองไทยล้ำสมัยว่าเมืองไทยเขยว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่มีสมัยใหม่แต่เราอยู่พอมีพอกินและให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอยู่พอกินมีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอยู่พอกินไม่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอดแต่ว่าจะมีความอยู่พอกินมีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความอยู่พอกินนี้ได้เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...”^๔

^๒ อภิชัย พันธเสน, ดร, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิชาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

^๓ อุดมพร อมรรธรรม, พระบรมราโชวาท ๑๖๘ องค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า๑๐.

^๔ อภิชัย พันธเสน,ดร,พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิชาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, หน้า ๕๕๔-๕๕๕.

วิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของในหลวง เป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเข้าพระราชหฤทัยในความเป็นไปของเมืองไทยและคนไทยอย่างลึกซึ้งและกว้างไกล ได้ทรงวางรากฐานในการพัฒนาชนบท และช่วยเหลือประชาชนให้สามารถพึ่งตนเองได้มีความ “พออยู่พอกิน” และ มีความอิสระที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องติดต่อกับเทคโนโลยีและความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ ทรงวิเคราะห์ว่าหากประชาชนพึ่งตนเองได้แล้วก็จะมีส่วนช่วยเหลือเสริมสร้าง ประเทศชาติโดยรวมได้ในที่สุด พระราชดำรัสที่สะท้อนถึงพระวิสัยทัศน์ในการสร้างความเข้มแข็งในตนเองของประชาชนและสามารถทำมาหากินให้พออยู่พอกินได้

ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีจากแนวพระราชดำริวิเคราะห์ได้ดังนี้ว่าหากนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาพิจารณาเพื่อวิเคราะห์ถึงสภาพสาเหตุของปัญหาที่ก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงที่ผ่านมาจะพบว่ากระบวนการพัฒนาดังกล่าวได้ละเลยหลักการสำคัญขั้นพื้นฐาน ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ “ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง” เท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึง “ความพอเพียงพอประมาณ และมีเหตุผล” ไมโลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ยึดหลัก “ทางสายกลาง” เพราะการลงทุนที่เกินความพอดีในขณะที่คนในสังคมจำนวนมากยังไม่สามารถยืนอยู่บนขาของตัวเองได้อย่างมั่นคงนั้น ได้ส่งผลให้ชุมชน สังคม และประเทศชาติขาด “ภูมิคุ้มกัน” ในการป้องกันตนเอง ดังนั้นเมื่อมีวิกฤตจากภายนอกเข้ามากระทบ ก็จะส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในทุกระดับชั้น

ดังนั้น การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการพัฒนาตนเองให้อยู่ในระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และพัฒนาความสามารถนี้ไปสู่ระดับครัวเรือน ไปจนถึงชุมชน สังคมและประเทศชาติต่อไป ในการพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเน้นการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับขั้นตอน ซึ่งจะต้องสร้างพื้นฐานที่ดีให้กับประชาชนให้มีความพออยู่พอกินและพึ่งพาตนเองได้ก่อน เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริในการพัฒนาประเทศ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้นำมโนทัศน์หลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นหลักในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕- ๒๕๔๙) โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งยึดหลักสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืน

นอกจากนี้เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ พระองค์ก็ได้ตรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า “...คำว่าพอเพียงมีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอใช้สำหรับใช้สำหรับตัวเอง มีความหมายว่าพอมีพอกิน...พอมีพอกินนี้ ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง” นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตัวเอง...” “...คนเราถ้าพอในความต้องการ มันก็มีความโลภน้อย เมื่อมี

ความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรงไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข...”^๕

ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียง ก็คือหลักการแห่งการพึ่งตนเองโดยยึดหลักสำคัญของความพอดีซึ่งสามารถจัดได้ ๕ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ความดีด้านจิตใจ ต้องเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประณีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม

กลุ่มที่ ๒ ความพอดีด้านสังคม ต้องมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระรู้จักผนึกกำลังและที่สำคัญคือมีการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคงแข็งแรง

กลุ่มที่ ๓ ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างชาญฉลาด และรอบคอบเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสูงสุดและที่สำคัญคือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศเพื่อพัฒนาประเทศ ให้นั่นคงอยู่เป็นขั้นเป็นตอนไป

กลุ่มที่ ๔ ความพอดีด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับความต้องการ และการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเราเองและสอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเราเอง

กลุ่มที่ ๕ ความพอดีด้านเศรษฐกิจ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่ พอกิน สมควรตามอัตภาพและฐานะของตน ยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้

สำหรับส่วนที่เป็นหัวใจของกระบวนการเศรษฐกิจพอเพียง ต้องเริ่มต้นมาจากจิตใจ คือจิตที่คิดว่าเราจะมุ่งผลิตหรือพัฒนาคนเพื่อตอบสนองแนวเศรษฐกิจแบบใดระหว่างเศรษฐกิจ ๒ กระแสในยุคปัจจุบัน คือ

กลุ่มที่ ๑ ให้คิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้ชัด ปลุกจิตสำนึกของคนในสังคมให้เห็นโทษของความไม่พอเพียงและเห็นคุณค่าของความพอเพียง ให้เห็นโทษของความฟุ้งเฟ้อ และเห็นคุณค่าของความประหยัดอดออม เนื่องด้วยความฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อนั้น ทำให้เกิดความไม่พอ เพราะคนเราไม่สามารถที่จะหาทรัพย์มาเป็นเหยื่อป้อนความฟุ้งเฟ้อได้ ความฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อเป็นเสมือนปากที่หิวไม่หยุด เป็นปากที่อ้าอยู่ตลอดเวลา ป้อนเท่าไร หาเท่าไร ก็ไม่รู้จักพอ เพราะฉะนั้น มนุษย์จะต้องหาทางป้องกันวิธีการที่มนุษย์ จะนำทรัพย์มาเป็นเหยื่อป้อนความฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อ อันเป็นเหตุของความไม่พอเพียงซึ่งก็คือทุจริตนั่นเอง

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

กลุ่มที่ ๒ ให้ปฏิบัติตามให้ได้ผลดีแล้วนำมาบอกต่อ กล่าวคือ ลงมือปฏิบัติตามหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล ชุมชน หรือบริบทสังคมนั้นๆ ซึ่งรูปแบบของกระบวนการเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไป ก็คือ ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจัดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนประการหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง

เพราะฉะนั้น การศึกษาแนวคิดทฤษฎีหลักเศรษฐกิจพอเพียงทั้งตามแนวพระราชดำริและแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงในพระสูตรต้นตอของพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้คือ

ประการที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนให้พสกนิกรของพระองค์เน้นการพึ่งตนเอง ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ตนแลเป็นที่พึ่งของตนและความสามารถในการพัฒนาตนเองด้วยการพิจารณาอย่างแยบคาย เห็นความเป็นจริงของความจริงแท้แน่นอน

ประการที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนพสกนิกรของพระองค์ให้เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย เป็นข้อที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

ประการที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนพสกนิกรของพระองค์ให้เน้นอหิงสา การละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขก่อให้เกิดความรุนแรง แต่สิ่งที่ต้องขจัดออกไปอย่างสิ้นเชิงคือ ความโลภ ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ให้ใช้ขันติ ความอดทน ความสงบ ความสุขอันยิ่งกว่าความสงบไม่มี

ประการที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนพสกนิกรของพระองค์ให้เน้นการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์ สุจริต มีมานะอดทน สัมมาอาชีวะ มีความรู้จักประมาณ เป็นการปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตส่วนหนึ่ง ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ให้เลี้ยงชีวิตโดยชอบ สุจริต รู้จักประมาณ

ประการที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนพสกนิกรของพระองค์ให้เน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ข้อนี้ถือเป็นหัวใจของหลักธรรม ในการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางมุ่งเน้นสันติสุข ท่ามกลางในทางเศรษฐกิจ ที่ต้องแข่งขันกัน ให้หันมาร่วมมือกันสังคมก็จะได้รับประโยชน์มหาศาล ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา เดินตามทางอริยมรรคมีองค์ ๘ มี สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบเป็นต้น

ประการที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนพสกนิกรของพระองค์ให้เน้นความพยายามละกิเลสและความโลภ ความโลภนำไปสู่พฤติกรรมที่เน้นการเสี่ยง ที่มีผลกระทบ

ต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญ ที่อาจจะนำความเสียหายในทางเศรษฐกิจมาสู่ตนเอง และสังคม ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือให้ปล่อยวาง มีหลักสันโดษ หลักมัตตัญญูตา ยินดีในของที่ตนเองมีอยู่

ประการที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงสอนพสกนิกรของพระองค์ ให้ความสำคัญต่อความพอประมาณ ความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียด และเกรงกลัวการกระทำความผิด เน้นการมีจิตใจเป็นบุญกุศลมีเจตนาหรือความตั้งใจดีต่อผู้อื่น จิตที่บริสุทธิ์ย่อมนำมาซึ่งจิตที่สงบ และมีสติมั่นคง นำไปสู่ปัญญาและความพ้นทุกข์ ส่วนความหมายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือให้มีธรรมประจำใจ ได้แก่ ธรรมคัมภีร์ของโลก ๒ อย่าง คือ หิริ ความละเอียดต่อความชั่ว และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อการกระทำความชั่ว และให้ฝึกจิตเพราะจิตที่ฝึกดีแล้วนำสุขมาให้

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นแนวคิดทฤษฎีหลักเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งสามารถนำมาบูรณาการเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ส่วนรวม สังคม และประเทศชาติตลอดไป

๒. แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากคัมภีร์พระสูตรต้นตอปิฎกในพระพุทธศาสนา

๒.๑ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในคัมภีร์พระสูตรต้นตอปิฎกมีจำนวนมาก ในที่นี้ยกมาพอเป็นสังเขป อันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ว่าด้วยอานันยสูตร

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากคัมภีร์พระสูตรต้นตอปิฎกได้กล่าวถึงความสุข ความเจริญแห่งชีวิต และสังคม ตลอดถึงความสะดวกสบายประการต่างๆ ในเรื่องความสุขนี้ทางพระพุทธศาสนาได้สอนถึงความสุขของมนุษย์ โดยเฉพาะคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนผู้เลี้ยงชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม เป็นสุขของคฤหัสถ์ที่ไม่เป็นหนี้ มีปรากฏในอานันยสูตร สูตรว่าด้วยความสุขที่เกิดจากความไม่เป็นหนี้ว่า สุข ๔ ประการนี้ คฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม พึงได้รับตามกาล ตามสมัย คือ ประการที่ ๑ อตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) ประการที่ ๒ โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) ประการที่ ๓ อานันยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) ประการที่ ๔ อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติดีไม่มีโทษ)^๗

ความสุขทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้นอธิบายได้ว่า

ประการที่ ๑ อตติสุข ได้แก่ สุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ คือความภูมิใจ เอิบอímใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่ขยันหาได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ด้วยความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม

ประการที่ ๒ โภคสุข ได้แก่ สุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงพ่อแม่ ตอบแทนผู้มีพระคุณ เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยง และใช้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

^๗ อด.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

ประการที่ ๓ อานนยสุข ได้แก่ สุขที่เกิดจากการไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจเอิบอ้อมใจว่าตนเป็นผู้ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก เพราะการเป็นหนี้เนื่องจากไปกู้ยืมคนอื่น มานั่นเป็นเหตุแห่งความทุกข์ความกังวลใจ

ประการที่ ๔ อนวัชสุข ได้แก่ สุขที่เกิดจากงานที่ไม่มีโทษ คือความภูมิใจ เอิบอ้อมใจว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ดิเตือนไม่ได้ ทั้งทางกาย วาจา และทางใจ

๒) ทิฆมชาณสูตร

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงหลักการสร้างตนหรือหลักธรรมที่อำนวยการประโยชน์สุขที่เรียกว่า ทิฆมชาณสูตรว่า ธรรม ๔ ประการไว้ ดังความที่ปรากฏในทิฆมชาณสูตร ว่า ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร คือ ประการที่ ๑ อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหา) ประการที่ ๒ อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รักษาดี) ประการที่ ๓ กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี คือ มีกัลยาณมิตร) ประการที่ ๔ สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม คือ เลี้ยงชีวิตเหมาะสม)^๔

จากทิฆมชาณสูตรสรุปได้ดังนี้

ประการที่ ๑ อุฏฐานสัมปทา ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพที่สุจริตมีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันในการประกอบภารกิจการงานอาชีพ เครื่องเลี้ยงชีวิตที่สุจริตดีงาม ยึดหลักธรรมคือความเพียร (วิริยะ) ในการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต

ประการที่ ๒ อารักขสัมปทา ได้แก่ การรู้จักรักษาคุ่มครองทรัพย์สมบัติที่หามาได้และงานอันตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังกายของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

ประการที่ ๓ กัลยาณมิตตตา ได้แก่ การคบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อยู่อาศัย เลือกเสวนาคบหากับคนที่ดีมีคุณธรรม จริยธรรม เลือกคบกัลยาณชน เป็นกัลยาณมิตร

ประการที่ ๔ สมชีวิตา ได้แก่ ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม คือ การรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดีไม่ให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย พยายามควบคุมรายได้ที่มีอยู่เหนือรายจ่าย มีความประหยัดอดออม

หัวใจเศรษฐกิจ หรือ หลักการทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้น กล่าวให้สั้นเพื่อความเข้าใจโดยสรุปได้ว่า “ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตที่เหมาะสม”

^๔ อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๓) กุลสูตร

แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงหลักวิธีการของสันโดษที่เป็นหลักในกุลจิรัฏฐิติธรรม หมายถึง คุณธรรมสำหรับความดำรงตั้งมั่นยั่งยืนของตระกูลหรือธรรมที่เป็นเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นานซึ่งในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงคุณธรรมหมวดนี้ไว้ว่ามี ๔ ประการ คือ

ประการที่ ๑ นัฏฐควสนา ของหาย หรือของหมด รู้จักหามาไว้คือ แสวงหาพัสดุที่หายไป

ประการที่ ๒ ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม

ประการที่ ๓ ปริมิตปานโกชนา รู้จักประมาณในการกินการใช้

ประการที่ ๔ อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน คือ ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลธรรมให้เป็นใหญ่ในเรือน ในทางตรงกันข้าม ตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวยจะตั้งอยู่ไม่ได้นานก็เพราะขาดคุณธรรมทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้นเช่นเดียวกัน^๙

ดังนั้น เมื่อ ตระกูล ครอบครัว หรือสังคม ตลอดถึงประเทศชาติที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักของกุลจิรัฏฐิติธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมประสบแต่ความเจริญ ความมั่นคง ความตั้งมั่นแห่งตระกูลยิ่งๆ ขึ้นไป

จากทัศนะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวข้างต้นนั้นสามารถสรุปแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้ว่า พระสูตรแต่ละพระสูตรที่กล่าวมานี้ทั้งหมดก็เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพระสุตตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีหลักธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความดีพออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ หลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต หลีกเลียงอบายมุข มีความไม่ประมาท มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่างๆ ที่ชีวิตเข้าไปเกี่ยวข้องดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การกินดีอยู่ดีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่มีหลักการช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักเอง พึ่งตนเองพอเพียง พอประมาณ ไม่โลภมาก ไม่ประมาท มีเหตุผลในการดำเนินชีวิตตลอดไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสุตตันตปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทสืบเนื่องมาจากภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจไทยในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ ในสภาพปัญหาเศรษฐกิจไทยภายใต้ภาวะวิกฤติดังกล่าวได้เกิดกระแสแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากระบบการจัดการทางเศรษฐกิจแบบเดิม จากการศึกษาผู้วิจัยได้ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ ดังนี้

^๙ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗.

เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่พอกิน พอใช้ ยึดการศึกษา ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสูตรต้นตอของพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปลงในหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต คือ ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงความหมายของสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาไว้ในปฐมเทศนาว่า ได้แก่ การไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่น ไม่มัวเมา ไม่ประมาท หลีกเลียงส่วนสุดโง่ง ๒ อย่าง คือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค การหลงมัวเมาในเรื่องกามสุข (ประพฤติดุชชโยค) (๒) อัตตakilมณานุโยค การทรมานตนให้ลำบาก (เคร่งครัดเกินไป) ให้ดำเนินทางสายกลางได้แก่พระอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการคือ สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ, สัมมาวาจา การเจรจาชอบ, สัมมากัมมันตะ การกระทำความงานชอบ, สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ, สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ, สัมมาสติ ความระลึกชอบ, สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ

ดังนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้สรุปลงได้ในไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา เพราะองค์ประกอบของมรรค ๘ นี้ มีไปทาง ๘ สาย หากแต่เป็นทางสายเดียวเหมือนกับเชือกเส้นเดียวกัน แต่มี ๘ เกลียว ฉะนั้นซึ่งจะต้องอิงอาศัยกัน ฟังฟังกันจะแยกจากกันไม่ได้ ระบบในการฝึกอบรมตามมรรคนี้ จะต้องปฏิบัติไปตามลำดับ และขั้นตอนในไตรสิกขาหรือความเห็นที่ถูกต้องนั้นเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่สุดที่จะนำผู้ปฏิบัติเดินไปสู่จุดหมายปลายทางได้

นอกจากนั้น การปฏิบัติตามสายกลางดังกล่าวคือ ความประพฤติที่ไม่ตั้งเกินไป หรือหย่อนเกินไปนั้น เป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และบริสุทธิ์อย่างแท้จริง ซึ่งทุกคนสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งคงไม่เป็นการยากเกินไปสำหรับผู้ที่ต้องการพัฒนาตนเองอย่างแน่อนดังนั้นการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ในสังคมที่ตั้งอยู่บนความมีเหตุผล ยึดหลักการศึกษาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดในพระสูตรต้นตอของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแนวทางดำเนินชีวิต มีความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นบูรณาการที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่มองสิ่งต่างๆ อย่างแยกส่วนดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินพอใช้และสุจริตเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วค่อยพัฒนาไปสู่การกินดี อยู่ดีเป็นลำดับต่อไป เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาหรือแนวคิดโดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่จะช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยความรู้ตนเองเพื่อตนเอง พอเพียง ไม่โลภมาก มีเหตุผลและพอประมาณ คุณภาพที่เกิดจากเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้สังคมประสบกับสันติสุขอย่างแท้จริงได้ในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการนำไปใช้

รัฐบาลควรน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม จัดทำยุทธศาสตร์การปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริให้เสร็จโดยเร็ว แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ประชาสัมพันธ์โดยผ่านสื่อมวลชนทุกรูปแบบเพื่อให้ข้าราชการประชาชนทุกระดับรวมทั้งเยาวชน มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริรวมทั้งการจัดทำเอกสารเผยแพร่ จัดให้มีการประชุมสัมมนาและการอบรมเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริให้กว้างขวางทั่วประเทศไทยและเศรษฐกิจโลก

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ในการวิจัยครั้งต่อไป นักวิจัยควรศึกษาหลักเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับกระแสโลกยุคใหม่ เช่น

- ๑) ควรศึกษาวิจัยผลที่เกิดจากกระแสวัตถุนิยมในเศรษฐกิจโลกกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง
- ๒) ควรศึกษาวิจัยผลที่เกิดจากกระแสทุนนิยมในเศรษฐกิจโลกกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง

บรรณานุกรม

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต) เศรษฐกิจพอเพียงและประชาคมแนวทางพลิกพื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒.

_____. ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙. สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒.

มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. เล่มที่ ๑, ๓, ๔, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๗, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๗, ๓๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. แนวทางปฏิบัติ ๗ ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงจากแนวปฏิบัติสู่แนวคิดทางทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่นจำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐.

สุเมธ ตันติเวชกุล.ดร. ๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ

๘๑ พรรษา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. แผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๑๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

สำนักงานสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานการวิจัย เรื่องการน้อมนำแนวพระราชดำริ

ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔.

อภิชัย พันธเสน. ดร. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์

สาขาต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๔.

อุดมพร อมรธรรม.พระบรมราโชวาท ๑๖๘ องค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ
๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.